

Maria Stanciu Istrate

UN UMANIST ROMÂN ÎN CĂUTAREA LITERARITĂȚII: UDRIȘTE NĂSTUREL*

„La langue littéraire médiévale, en tant que style,
serait un discours imprégné de rhétorique,
ce caractère suffisant à sa définition”¹.

1. Cea mai veche traducere a romanului *Varlaam și Ioasaf*, realizată de umanistul Udriște Năsturel, constituie o mostră a valențelor retorice atinse de româna scrisă de la jumătatea veacului al XVII-lea și, totodată, o dovadă a preocupării cărturarilor de orientare a variantei literare a limbii în direcția unei prelucrări artistice a expresiei. Nevoia de diferențiere a limbajului artistic de limbajul strict utilitar corespundea unei tendințe a epocii, în care româna se înscria și grație efortului creator al logofătului-cărturar Udriște Năsturel.

Este posibil ca alegerea spre traducere a acestei scrieri să nu fi fost întâmplătoare. Dincolo de succesul în epocă al hagiografiei, logofătul român, prin prisma culturii sale umaniste, putea fi atras de valențele stilistice ale acestei cărți populare, valențe pe care le dorea atinse și în română. Era un perfect cunoscător al limbii latine. Traducerea din latină în slavona de redacție rusă a celebrei scrieri *Imitatione Christi* este grăitoare în sprijinul acestei afirmații. Fiind, prin urmare, familiarizat cu retorica latină, Udriște Năsturel putea fi animat de dorința integrării acesteia în propria limbă.

2. Oricare ar fi fost motivul care i-a dictat alegerea, traducerea sa, cea mai valoroasă dintre toate câte s-au dat acestei hagiografii, cuprinde o serie de construcții sintactice manieriste. Construcții asemănătoare au fost întâlnite încă din traducerile literale ale veacului al XVI-lea, ca urmare a influenței exercitate de prototipurile slavone, maghiare sau latine². La rândul ei, slavona, pentru care asemenea construcții

*Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

¹ Paul Zumthor, *Langue et techniques poétiques à l'époque romane (XIe–XIIIe)*, Klincksieck, Paris, 1963, p. 22.

² Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, coordonator Ion Gheție, București, 1997 (în continuare: ILRLEV), p. 172.

erau la fel de nefamiliare, ca și pentru română, le preluase din greacă, limbă pentru care dislocarea sintactică reprezintă un procedeu stilistico-sintactic utilizat frecvent³.

Dacă în scrierile cu caracter religios respectarea strictă a tiparului sintactic străin era impusă de considerente de ordin dogmatic, traducerea cărților populare le permitea traducătorilor un oarecare grad de libertate. În acest sens, Densusianu observă că „traducătorii puteau să-și permită uneori libertăți și, în plus, ei singuri își dădeau osteneala – atunci când nu înțelegeau bine textul – să găsească o versiune care să-i mulțumească. Și atunci gândindu-se pentru ei la înțelesul textului și în același timp la înțelegerea lui din partea celor cărora se adresau, și-au dat silința să întrebuițeze o românească mai ușor de înțeles, o sintaxă mai ușoară” (Densusianu, *Opere*, III. *Limba română în secolul al XVII-lea. Evoluția estetică a limbii române*, București, 1977, p. 164).

Tocmai de aceea, păstrarea unor structuri marcate de influența sintaxei slavone în traducerea romanului popular *Varlaam și Ioasaf*, constituie, în opinia noastră, trăsături ale unui manierism sintactic manifestat conștient de Udriște Năsturel⁴, în scopuri estetizante.⁵ În fond, nimic nu l-ar fi putut împiedica să adapteze la posibilitățile graiului său întorsăturile savant construite mai întâi în greacă, iar apoi, în urma traducerii, și în slavonă. Fidelitatea față de original, putea rezulta nu din incapacitatea de a se abate de la litera originalului, ci din dorința de a reda atât conținutul textului, cât și stilul acestuia și de a-i conserva aspectul distinctiv, așa cum au făcut-o, de altfel, toți umaniștii⁶. Într-o lucrare dedicată scrierii *Ceasornicul domnilor* a lui Nicolae Costin, N. Cartoian a remarcat că „reproducerea formei latine în traducerile umaniștilor români denotă, și ea, voința de expresivizare a limbii materne”⁷.

3. Stabilirea modelelor care au condus la apariția unor construcții contrare normei sintactice românești presupune studiul comparativ al traducerii cu originalul aflat la baza sa. Este indubitabil că izvorul tălmăcirii l-a constituit un text slavon. Identificarea acestuia nu este însă la fel de sigură. Cu privire la acest aspect două sunt opiniile care merită a fi menționate. Pe de o parte, Dan Horia Mazilu, afirmă că originalul traducerii lui Năsturel trebuie căutat „pe linia descendentă ce pornește de la versiunea medio-bulgară «clasică» (primară) către aceea slavă orientală, reprezentată prin manuscrisul Viazemski și ediția Moscova 1681”⁸. Totodată, la izvoarele slavone trebuie adăugată versiunea latinească a hagiografiei, folosită în

³ Vezi C. Frâncu, *Topica lui mai și a altor adverbe (cam, prea, și, tot) în construcții de tipul (nu) mă mai duc*, în LL, III, 1983, p. 321–335.

⁴ O sintaxă asemănătoare se întâlnește în predosloviile care deschid *Evangelia învățătoare* sau *Cazania* de la Govora din 1642, atribuite lui Udriște Năsturel.

⁵ Afirmății asemănătoare au fost făcute în legătură cu sintaxa lui Dimitrie Cantemir. Vezi, în acest sens, Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc*, Iași, 2002, p. 90.

⁶ Vezi L. Kukenheim, *Esquisse historique de la langue française*, Leiden, 1962, p. 121.

⁷ N. Cartoian, „*Ceasornicul domnilor*” de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara, în „Cercetări literare”, IV, 1940.

⁸ Vezi D.H. Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, București, 1981, p. 144.

permanență de cărturar în scopuri edificatoare⁹. Pe de altă parte, Emil Turdeanu consideră că versiunea slavonă după care Năsturel ar fi tradus reprezintă o versiune prelucrată chiar de el în slavona rusească, copiată în manuscrisele românești 588 și 2470 alături de textul românesc¹⁰.

În absența originalului care a stat la baza traducerii, pentru stabilirea originii construcțiilor nespecifice românei vorbite, care constituie, prin urmare, abateri de la normă, ne vom folosi de textul slavon, notat în paralel cu textul românesc în cea mai veche copie a scrierii, datată cca 1670 și păstrată în ms. rom. 588 de la BAR București. Această versiune, chiar dacă se depărtează, pe alocuri, de textul românesc, constituie un reper util în analiza pe care ne-am propus-o. În același timp, vom urmări contextele corespondente dintr-o altă versiune a hagiografiei, prezentă în ms. rom. 3339¹¹, datat 1673, în care copistul, grămaticul Fota, a operat o serie de modificări, adaptând textul la limba vorbită.

Despre topica de la jumătatea veacului al XVII-lea se poate spune că este destul de variată și influențată deopotrivă de factori interni și externi. Astfel, înrăurirea sintaxei populare are ca rezultat topica liberă, neconstrânsă de regulile ori canoanele sintaxei limbilor culte. Ordinea firească, S-P-O, putea fi modificată o dată cu generalizarea folosirii prepoziției *p(r)e* la acuzativ, astfel încât complementul putea sta în locul subiectului (O-P-S) etc. La generalizarea topicii libere a propozițiilor a contribuit și tendința de dublare a complementului direct și indirect.

Limba traducerilor se păstrează însă oarecum în afara acestei tendințe spre topica liberă, mai ales în cazul cărturarilor poligloți, care doreau să creeze o limbă literară apropiată de limbile clasice. Astfel, personalități ale epocii, ca Miron Costin, Nicolae Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino ori Dimitrie Cantemir, alături de care poate sta și Udriște Năsturel, optează în scrierile lor pentru topica fixă, plasând verbul la sfârșitul propoziției, antepunând determinantele atributive sau circumstanțiale¹². Totodată, limba folosită de ei poate conține, hiperbaturi ori construcții participiale și gerunziale artificiale.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ În acord cu cercetătorul polonez Jan Janów, Turdeanu este de părere că Năsturel a utilizat o redacție sud-slavă (medio-bulgară) înrudită cu manuscrisul BAR 132 și cu manuscrisul rusesc din secolul al XVII-lea de la Viazemsk. Acest text, rescris de Năsturel în slavona de redacție rusească, a fost modelat după tipăritura apărută la Kutein în 1637, după cum o dovedește împărțirea textului în 40 de capitole, precedate, majoritatea, de un titlu cuprinzător. La rândul său, tipăritura de la Kutein s-a fondat pe versiunea latinească a lui Jacob Billius. Vezi Emil Turdeanu, *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947, 54–55.

¹¹ Pentru ediția acestui manuscris, apărută la începutul secolului al XX-lea, vezi *Vieța Sfinților Varlaam și Ioasaf*. Tradusă din limba elenă la anul 1648 de Udriște Năsturel de Fierești, al doilea logofăt. Tipărită pentru prima oară de Generalul P.V. Năsturel, București, 1904. În continuare, pentru citatele din acest manuscris vom indica în paranteză pagina ediției.

¹² Vezi ILRLV, p. 372.

4. În cele ce urmează, ne vom referi la două tipuri de construcții sintactice manieriste, distinctive unul în raport cu celălalt prin păstrarea și, respectiv, întreruperea coeziunii unui grup sintagmatic. Este vorba, mai precis, despre inversiuni și despre așa numitele dislocări sintactice. Potrivit lui Dragoș Moldovanu, „dislocările sintactice sunt rezultatul spargerii unității sintagmelor determinative, prin intruziunea unor elemente aparținând altor sintagme sau propoziții, nejustificate prin fenomenul de expansiune, în timp ce inversiunile sunt produse de schimbarea ordinii neutre sau «obiective» a constituenților (...) unei sintagme unice”¹³. Același autor, observă că unele dislocări sintactice puteau apărea ca urmare a influenței sintaxei populare românești dintr-o fază mai veche, în care legătura dintre elementele constitutive ale unei forme verbale nu era atât de strânsă, astfel încât în interiorul acestora se puteau intercala unele elemente adverbiale. Tocmai de aceea autorul citat a numit dislocările de acest tip formații premorfologice¹⁴.

Oricum ar fi numite construcțiile care se abat de la norma sintactică un lucru este cert. Apariția lor este rezultatul aplicării conștiente a unei figuri de stil intens folosite în literaturile clasice, numită *hiperbat* în greacă și *transgresiune* (*uerbi transgressio, traiectio*) în latină¹⁵. Așa cum va rezulta din exemplele prezentate în continuare, funcția stilistică fundamentală a hiperbatului este reliefaarea.

5. DISLOCĂRI ALE SINTAGMELOR NOMINALE

a. În următorul context modelul slavon a influențat atât antepunerea celor două adjective, cât și dislocarea acestora prin intruziunea adverbului. De remarcat faptul că în copia din 1673, editată de generalul P.V. Năsturel, dislocarea se păstrează: *Iară putrezitoarea și lesne veștejitoarea fire acestor de aice, așijderea preasfânta și nesticata fire a vieții ce va să fie, tuturor aiavea o spunea* (1^r); cf. în sl. *tlěnnoe že i udobī uvědajuštee estestvo nastojaštih, i prstoe i netlěnnoe buduštija žizni, javě vėsēmū skazovahu* (idem în ms. sl. 132, f. 4^v); cf. ms. 3339: *Iară putrezitoarea și lesne veștejitoarea fire de acestor de aici, așijderea și preasfânta și nesticata fire a vieții ce va să fie, tuturor aiave o spunea* (p. 9).

O dislocare asemănătoare apare în următorul citat, prin interpunerea locuțiunii adverbiale *în jos*: *Acesta, deaca auzi acea păgânească poruncă, luă-ș zioa bună de*

¹³ Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, Iași, 2002, p. 39.

¹⁴ Idem, *Formațiile premorfologice în limba română veche*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXVI, 1977–1978, p. 47–65. Vezi și idem, *Date noi privind coeziunea grupurilor morfo-sintactice în limba română veche*, în „Analele științifice ale Universității «A.I. Cuza»”, serie nouă, secțiunea III (Științe sociale). Lingvistică, Iași, XXVIII–XXIX, 1982–1983, p. 115–119.

¹⁵ Dragoș Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între umanism și baroc. Tipologia stilului cantemirian din perspectiva figurii dominante*, p. 97.

cătră *ceastă deșartă și în jos trăgătoare cinste și dulceață și se amestecă cu ceatele călugărești* (2^v–3^r); cf. în sl. *radovatisę rekū suetnĕi sei i dolu vlĕkuštei slavęze*. Dislocarea se păstrează în ms. 3339.

b. Nu de fiecare dată avem a face cu imitarea contextului slavon. În fragmentul următor, prototipul slavon a influențat numai antepunerea adjectivului în raport cu substantivul determinat, verbul la gerunziu, care sparge unitatea sintagmei nominale fiind plasat în versiunea străină după substantiv:

Și văzu mormântul și cu fierbinți udându-l lacrăme, ia acoperemântul în laturi și văzu pre Varlaam și pre Ioasaf (294^v); cf. în sl.: *grobŭ že vidĕvŭ i sego teplĕ slezzami omočŭ vŭzymaetŭ pokrovŭ i vidĕ Varlaama že i Ioasafa*. Ulterior, grămaticul Fota va interveni în copia din ms. 3339, adaptând această construcție la normele sintaxei românești: *văzu mormântul și udându-l cu lacrăme fierbinți* (p. 295).

5.1. DISLOCAREA GRUPULUI VERBAL

a. Spargerea coeziunii elementelor din timpurile verbale compuse a fost influențată, de asemenea, de original, așa cum rezultă din următorul exemplu, în care între verbul auxiliar și participiul verbului de conjugat se intercalează o locuțiune adverbială:

Și de nu m-aș fi de întâiu făgăduit ție cu cuvântul a scoate de în mijlocul judecății mâniia, acum ți-aș da carnea focului (12^r); cf. în sl. *i aște ne byx vŭ načalĕ obĕštalse tebĕ slovomŭ, otgnati ot sredy sudišta jarostĭ, inĕ ubo plŭt tvoiu ognevi byx predal*. În ms. 3339 locuțiunea adverbială este supusă normei sintactice românești: *Și de nu m-aș fi făgăduit de întâiu cu cuvântul să scoț den mijlocul judecății mâniia, acum țe-aș da trupul focului* (p. 22).

b. O opțiune personală a traducătorului, o constituie în următorul citat, dislocarea formei de conjunctiv prezent printr-un adverb, în scopul accentuării caracterului repetitiv al acțiunii:

Însă vom să ne iarăș sculăm când va veni Domnul Isus Hristos, Fiiul lu Dumnezeu, întru slava nespusă și întru puteare înfricoșată (208^{r-v}); cf. în sl.: *oba ĉe hoštem paky vŭskrŭsnuti (...)*.

Traducerea care ar fi respectat modelul ar fi fost: *însă vrem iarăși să ne sculăm*. Soluția aleasă de Năsturel, deși se abate de la norma sintactică, respectă sensul frazei, ideea de repetiție fiind exprimată pentru verbul *a se scula* și nu pentru *a vrea*, fapt nesensizat de grămaticul Fota care, în copia din ms. 3339, modifică nu numai topica ci, implicit, și sensul: *ce încă iară vom să ne sculăm* (p. 202).

c. Din aceeași dorință de evidențiere ori întărire a acțiunii verbului¹⁶ aflat la conjunctiv, Năsturel a antepus două adverbe: *și*, urmat de *mai*, care nu se justifică

¹⁶ În legătură cu acest aspect, vezi și M.T. Kerschbaumer, *Și adverbial – mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în SCL, nr. 4, 1968, p. 365–374.

prin original, chiasmul din versiunea slavonă nepărându-i-se suficient pentru obținerea efectului stilistic scontat:

Crez pântru aceeaș și suspinăm și geamem, pohtind a ne îmbrăca sus, în sălașul nostru cel de în ceriu. Însă de ne vom afla îmbrăcaș, nu goli, pântru că și ceia ce sântem în cest sălaș geamem și suspinăm, fiind îngreuiat, căce nu vom să ne despuiem, ce vom să ne și mai îmbrăcăm, ca sorbită să fie moartea de viiață.” (154^f); cf. în sl.: (...) *ponež ne hoštem sŭvleštise, no preobleštise, jako jako da požrŭta budeť sŭ mrŭť životom.*

Elementele suplimentare sunt păstrate, în aceeași ordine, și în copia din 1673¹⁷, ceea ce demonstrează că soluția aleasă de traducător era considerată încă satisfăcătoare.

d. Adverbul *și* mai apare intercalat în interiorul **condiționalului optativ** prezent: *Că de o aș și potrivii aceeaș cu lumina soarelui, mai luminoasă easte aceeaș și mai frumoasă.* (209^f); cf. în sl.: *aște bo i priložu siju kŭ světu slŭnečnomu, světlěi și ešť ona i krasněiši.*

De remarcat că în ms. 3339 copistul renunță la acest element suplimentar: *Că de aș potrivii cu lumina soarelui, mai luminoasă iaste și mai frumoasă* (p. 203).

6. INVERSIUNILE constituie celălalt procedeu a cărui funcție stilistică este, de asemenea, reliefaarea ori evidențierea elementelor plasate într-o altă ordine decât cea firească, întâlnită într-un enunț liber. Avem a face, pe de o parte cu imitarea fidelă a topicii originalului și, pe de altă parte, cu inovații ale traducătorului, din aceeași dorință de rafinare a expresiei scrise.

a. Plasarea verbului predicativ la sfârșitul propoziției este o caracteristică generală a textelor slavone, influențate, la rândul lor, de originalele grecești pe care le traduceau. Tălmăcirea dată de Năsturel, asemenea altor scrieri din epocă, nu este străină de aceste construcții, contrare tendinței populare spre topica liberă. Traducătorul va păstra astfel numeroase fraze în care verbul este notat la sfârșit, după cum rezultă din următoarele exemple: *Iară de vă vom birui, atunce, de voia voastră, poruncilor mele a vă supune să grăbiți* (211^f); cf. în sl.: *aște li ž pobědim vas, togda voleju svoeju povelěniem moim povinutise potŭštites*; ulterior, în copia din 1673, topica a fost modificată: *iară de vă vom birui, atunce voi, de voia voastră, să vă siliți a vă supune poruncilor mele* (p. 206); *însuș bunul Dumnezeu și Stăpânul să dea ca, de în calea cea direaptă, să nu rătăcesc* (211^f); cf. în ms. sl.: *sam bo Blgy Bgŭ i Vldka da dať, jako oť puti pravago ne zabluditi mi.* Și în acest caz, grămăticul Fota modifică topica: *însuș stăpânul și Dumnezeul cel bun să dea să nu rătăcesc den calea cea direaptă* (p. 206).

¹⁷ Cu privire la determinările adverbiale duble și a ordonării celor două adverbe, C. Frâncu observă că graiurile muntenești se diferențiază de celelalte prin tendința de antepunerea a lui *mai* față de grupul verbal, în vreme ce *și* rămâne intercalat în interiorul grupului verbal. Desigur însă că, schimbarea topicii în cazul de față ar fi condus la modificarea sensului înregului context. Vezi C. Frâncu, *loc. cit.*, p. 327.

b. Influențată de original este, de asemenea, antepunerea atributelor adjectivale, substantivale ori pronominale sau a complementelor: *m-au scos de în lacul tinei și de la cel iute și pierzător domn al întunecarecului cestui veac* (7^v); cf. în sl.: *izbavimę ot kala timěnia, i ljutago i pagubnag knęzę tūmy vēka sego*; idem în ms. 3339; *grijă de deșertarea ceștii lumi și de a ei nestătătoare cursură* (8^f); cf. în sl.: *radivú o suetě mira sego, i nestoęštix tečenii*; cf. ms. 3339 unde copistul păstrează topica, dar trece sintagma la plural, conformându-se modelului slavon: *grijă de deșertăciunea aceștii lumi și de ale ei nestătătoarele cursuri* (p. 16).

Iară voi, carii cetiți și auziți această de suflet folositoare poveste, fie voauă a vă învrednici părții acelora, ce au plăcut Domnului (295^v), cf. în sl.: *pročitajuštīmū že i slyšeštīm dšepoleznuju poveastī siju*; cf. ms. rom. 3339, unde topica se schimbă: *Iară voi carii auziți și citiți această poveaste folositoare de suflet să vă fie a vă învrednici părții celor ce au plăcut Domnului* (p. 296).

Cu mare înșelăciune dară se înșelără egipteanii și haldeii și elinii (223^f); cf. în sl. <v>*elikoju prelūstiju ubo prelūstišasę egiptęne i haldei i elliny*; cf. ms. rom. 3339: *cu mare înșelătură se înșelără eghiptenii și chemându-i...* (p. 218)

c. Postpunerea verbului auxiliar¹⁸. Foarte frecvent timpurile verbale compuse apar cu o topică inversă celei din româna contemporană. Se distinge o anumită preocupare în realizarea unei structuri în care formele inverse sunt plasate deseori la începutul frazei, în continuare același verb sau altul având verbul auxiliar plasat în poziție inițială. Din comparația cu ms. 3339 a rezultat că de cele mai multe ori copistul a renunțat la aceste structuri, plasând elementele în topica pe care o considerăm astăzi normală:

Și rătăcindu-i una, fost-au lăsat noauăzeci și noauă și au ieșit a căuta cea rătăcită până o au aflat și o au fost luat la umere și s-au dus de o au amestecat cu ceale nerătăcite (95^f); cf. ms. rom. 3339 unde inversiunea se păstrează: *și rătăcindu-i una, fost-au lăsat cele 99 și au ieșit să caute pre cea rătăcită până o au aflat și luând-o a umere o au dus de o au amestecat cu ceale nerătăcite* (p. 109); *fugit-ai de dânsa și în propastia și în stârminoasele maluri ale fărălegiei singur te-ai împins* (228^v); cf. în ms. rom. 3339: *ai fugit de dânsa și te-ai împins însuți în malurile cele stârminoase ale fără-de-legii* (p. 224); *alerga-voiu cătră lumina feaței Domnului, cândai mă va milui și ușa pocăniei deșchide-va mie, rrăului și hitleanului rob* (229^f); cf. ms. rom. 3339: *voi alerga cătră lumina feaței Domnului, cândai doară de mă va milui și va deșchide ușa pocăinței mie robului celui hiclean și călcătoriu* (p. 224).

d. Inversiunea formelor verbale compuse se combină uneori cu intercalarea obiectului direct, exprimat printr-o formă atonă a pronumelui personal, alternanța dintre formele inverse și cele cu topica normală fiind, de asemenea, prezentă: *Eu*

¹⁸ Fenomenul se înregistrează de la primele traduceri românești din sec. al XVI-lea. Vezi *Histoire de la langue roumaine. Tome II. Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 413.

păntu buna fire **lua-te-voiu** și de vindecare încă **te voiu învrednici cum voiu putea** (17^{r-v}); cf. în ms. 3339: *Eu pentru buna fire te voi lua și de vindecarea ta încă te voiu învrednici cum voiu putea* (p. 29); *Și pre firea noastră cea ticăloasă și decât toate mai nechizuită, neînțelegătoare și becestnică, făcutu-o-au mai naltă de toate și o au pus în scaunul slavei, în scaunul ce dă raze de nemurire* (251^v); cf. ms. rom. 3339: *și pre firea noastră cea nechizuită și decât toată mai ticăloasă și nepricepătoare și becisnică o au făcut decât toate mai naltă și o au pus în scaunul slavei, în scaunul care dă raze de nemurire* (p. 248); *Aceasta aiavea de față iaste, cum că credința noastră mulți și mari filozofi și învățatori minunaș, și în bunătăți, și în măiestria științii, o au legiuit. Și toți împărații și putearnicii pământului, ca o bună și nimic având într-însa greșală priimitu-o-au* (252^r); *Și iară carele au avut nestâmpărată pohtă cătră muieri, închipuit-au pohtă ce au avut în sufletul lui și făcând lui obrazul, pohtă ca aceea făcutu-și-o-au dumnezeu, puindu-i numele Afrodita* (249^v); cf. în ms. 3339: *iară carele au avut pohtă nestâmpărată cătră muieri au chipuit pohta care o au avut în suflet și făcându-i chipul pohtă ca aceea și o făcu dumnezeu și-i puse numele Afrodita* (p. 256).

e. De remarcă că asemenea inversiuni apar și independent, nedublate de cele cu topica firească: *pre toț câț se supun poruncilor tale, de cătră acealea bunătăț ruptu-i-ai și periciunii sufletești datu-i-ai* (10^r); cf. ms. 3339: *pre toți câți se supun poruncilor tale i-ai rump de cătră aceale bunătăți și i-ai dat periciunii sufletești* (p. 19).

7. CONCLUZII

Romanul tradus de Udriște Năsturel conține unele construcții manieriste specifice unei limbi artificial construite, care se abate de la uzul popular în mod conștient, din dorința cărturarului de a diferenția limba literaturii de limba vorbită. Fie că respectă originalul, fie că inovează într-o manieră asemănătoare acestuia, soluțiile propuse de el au fost ulterior abandonate. Modificările operate de grămaticul Fota în copia din 1673 dovedesc tendința limbii către topica liberă, neconstrânsă de tipare rigide. Indiferent de lipsa de viabilitate a manierismului sintactic propus de Năsturel, talmăcirea dată romanului religios *Varlaam și Ioasaf* reprezintă o mostră a posibilităților retorice atinse de limba română literară de la jumătatea secolului al XVII-lea, exploatate ulterior, în manieră originală, de Dimitrie Cantemir.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

UN HUMANISTE ROUMAIN EN QUÊTE DE LA LITTÉRATURITÉ: UDRIȘTE NĂSTUREL

(Résumé)

Le roman populaire *Varlaam și Ioasaf*, traduit par Udriște Năsturel, contient des structures propres à une langue artificielle, qui s'écarte de l'usage courant par la volonté du traducteur de

distinguer la langue littéraire de la langue parlée. Bien que le maniérisme syntactique soutenu par Udriște Năsturel ne soit pas viable, sa traduction donne la preuve des valences rhétoriques que le roumain avait à la moitié du XVIIe siècle.

Cuvinte-cheie: manierism sintactic, dislocări sintactice, inversiuni, traducere, manuscris, slavonă, limba română literară.

Mots-clés: maniérisme syntactique, déplacement syntactique, inversions, traduction, manuscrit, slavon, langue roumaine littéraire.